

IV. ČESKOSLOVENSKO A POVÁLEČNÁ EVROPA (ŘÍJEN 1918 – LEDEN 1919)

O dalším osudu poválečné Evropy a dalších částí světa zásadně rozhodovala mírová konference v Paříži v letech 1919–1920, na které měly hlavní slovo vítězné mocnosti Spojené státy, Velká Británie, Francie, Itálie a Japonsko.¹⁸⁵ První světová válka přitom výrazně zasáhla do uspořádání poválečného světa, který se vyznačoval globální „krizí říší“ v podobě rozmachu separatistického, nacionalistického, revolučního, kontrarevolučního a antikoloniálního hnutí, s nimiž musely všechny velmoci nadále počítat.¹⁸⁶ Na druhé straně jako okamžitá reakce na tyto zásadní převraty ve vývoji světa se zase formovaly konzervativní struktury, které se snažily udržet „zažítý pořádek“ a zabránit pronikavým změnám v dalším vývoji lidské civilizace.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Jindřich DEJMEK a kolektiv, *Zrod nové Evropy. Versailles, Saint Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011; Petr PROKŠ, *Vítězové a poražení. Střední Evropa v politických plánech velmocí za Velké války a na mírové konferenci v Paříži (1914–1918/1919–1920)*, Praha 2016.

¹⁸⁶ Robert GERWARTH – James E. KITCHEN, *Transnational Approaches to the „Crisis of Empire“ after 1918. Introduction*, *Journal of Modern European History*, Vol. 13, 2015, No. 2, s. 173–182.

¹⁸⁷ Bernhard DIETZ, *„Conservative Revolution in Europe? Radical Conservatism in a Transnational Perspective, 1918–1939. Introduction*, *Journal of Modern European History*, Vol. 15, 2017, No. 1, s. 36–47.

Američané v čele s prezidentem W. Wilsonem prosazovali ustavení Společnosti (Ligy) národů, která podle prezidentových představ měla zajistit trvalý mír, liberalizaci obchodních vztahů, všeobecnou prosperitu a řešení veškerých sporů mezinárodní arbitráží.¹⁸⁸ Naráželi však na vyhraněné zájmy ostatních velmocí, mezi nimiž s porážkou společného nepřítele Německa znovu propukla tradiční rivalita, na kterou měly vliv také nové státoprávní poměry ve střední Evropě. Především se jednalo o spory Francouzů s Brity a Američanů s Brity.¹⁸⁹

Francouzi se snažili jednou provždy odstranit nebezpečí německé hrozby projekty na rozdělení Německa, na severní Prusko a jižní Bavorsko, a zároveň na odtržení pravobřežního Porýní, které bude trvale pod kontrolou Francie. Současně vytvořit nový status quo ve východní Evropě proti sovětskému Rusku, kterému měly napomáhat obnovené nebo nástupnické státy po rozpadu Rakousko-Uherska. Naproti tomu Američané a Britové zase zdůrazňovali, že trvalý mír v Evropě nebude možné udržet bez spolupráce s demokratickým Německem, a usilovali o vytvoření „Euro-Atlantického mírového řádu“. K tomu účelu mělo sloužit, především podle představ amerického prezidenta W. Wilsona, založení již zmíněné Společnosti národů.¹⁹⁰ Zásadní změnu přístupu vítězných Spojenců vůči střední Evropě po vojenské porážce Centrálních mocností a rozpadu habsburské říše na přelomu října a listopadu 1918 otevřeně zdůraznil náčelník generálního štábu britských ozbrojených sil generál Henry Wilson dne 10. listopadu 1918 prohlášením, že skutečným nepřítelem nyní nejsou Němci, ale bolševismus.¹⁹¹ Velká Británie se kromě ekonomických zájmů začala více

¹⁸⁸ Norman A. GRAEBNER – Edward M. BENNETT, *The Versailles Treaty and Its Legacy: The Failure of Wilsonian Vision*, New York 2011, s. 38–66.

¹⁸⁹ Aland SHARP and Glyn STONE (eds.), *Anglo-French Relations in the Twentieth Century. Rivalry and Cooperation*, London – New York 2002; Patrick Karl O'BRIEN – Armand CLESSE (eds.), *Two Hegemonies. Britain 1846–1914 and the United States 1941–2001*, Aldershot 2002.

¹⁹⁰ Patrick O. COHRS, *The Unfinished Peace after World War I. America, Britain and the Stabilisation of Europe, 1919–1932*, Cambridge 2008, s. 20–67.

¹⁹¹ John GOOCH, *Soldiers, Strategy and War Aims in Britain 1914–1918*, in: Barry Hunt – Adrian Preston (eds.), *War Aims and Strategy Policy in the Great War 1914–1918*, London 1977, s. 38.

zajímat o prostor střední Evropy také proto, aby čelila výraznému nástupu Francie do tohoto prostoru, aby se místo Německa nestala Francie nejsilnější mocností kontinentální Evropy. Zatímco Francie se soustředila především na Československo, Polsko, Rumunsko a Jugoslávii, tedy vítězné spojenecké státy, tak Spojené státy a Velká Británie dávaly přednost Rakousku a Maďarsku, kdežto Itálie zatím „lavírovala“ mezi oběma skupinami států, zejména se snažila získat na svou stranu Maďarsko a Rumunsko a podříditi si naprosto oslabené Rakousko.

Spojené státy na sklonku první světové války sledovaly především potlačení autoritářství a militarismu Německa. Současně ve vztahu k jeho spojenci Rakousko-Uhersku spíše než úplný rozpad raději podporovali vnitřní demokratizaci a státoprávní federalizaci habsburské říše.¹⁹² Ve střední a východní Evropě proto prosazovali především politickou a ekonomickou stabilitu a potlačení komunistického nebezpečí. V tom se jim jako příhodný prostředník zpočátku jevilo konzervativní Maďarsko ve spolupráci se stabilizovaným Rakouskem a jeho hlavním městem Vídní jako tradičním politickým a hospodářským centrem v tomto prostoru. Američané proto pohlíželi na národnostní a územní sváry zdejších států jako na podružné regionální problémy, které se mají podříditi strategickým zájmům stability ve střední a východní Evropě.¹⁹³ Podle projektu prezidenta W. Wilsona měla poválečnou stabilitu a trvalý mír ve světě zajistit zmíněná Společnost národů, avšak narážel na ostré odpůrce v řadách amerických izolacionistů, kteří prosazovali především vyhraněné zájmy USA. Republikánský senátor, předseda výboru pro zahraniční politiku Henry C. Lodge dne 28. února 1919 ostře jménem republikánů vystoupil proti Společnosti národů, která by sice nebyla škodlivá, avšak její vytvoření podle Wilsonových představ jako nového „mezinárodního státu“ by bylo vážnou chybou, protože by omezila svrchovanost a svobodu jednání Spojených států, zejména v západní

¹⁹² Václav HORČIČKA, *The Relationship between Austria–Hungary and the United States in 1918*, Prague Papers on the History of International Relations, 2015/1, s. 57–92.

¹⁹³ Halina PARAFIANOWICZ, *Od wojny do pokoju: sprawy Węgier w polityce USA, 1917–1921*, Dzieje najnowsze, XLVI, 2014/1, s. 19–36.

polokouli.¹⁹⁴ Spojené státy se zajímaly především o Střední a Jižní Ameriku i Dálný východ. Jejich pozornost na střední a jihovýchodní Evropu se zaměřila v důsledku bolševické revoluce v Rusku a rozpadu Rakousko-Uherska i porážky Německa, když nastalo dočasné mocenské „vakuum“ ve zmíněném prostoru.¹⁹⁵

Velká Británie se snažila především o zabezpečení svého impéria „od Egypta po Kapské město, od Středomoří do Indie, Singapuru, Hongkongu a Austrálie a od Kanady do Karibiku“. Z tohoto hlediska považovali za podružné spory zejména malých států a národů kontinentální Evropy, v níž se snažili zajistit stabilitu. Za tím účelem byli ochotni opět přijmout „demokratizované“ Německo jako rovnoprávného partnera do tradičního „koncertu velmocí“.¹⁹⁶ Foreign Office předložil již 25. listopadu 1918 zásadní memorandum o poválečné zahraniční politice Británie: Při pohledu na kontinentální Evropu nemají Britové vůči zdejším zemím, na rozdíl od Asie a Afriky, žádné přímé územní zájmy nebo ambice ani speciální komerční zájmy, pouze si přejí všeobecnou stabilizaci poměrů, nastolení míru a pořádku s otevřením možností pro obchod.¹⁹⁷ Britové se přitom těžko smířovali s rozpadem tradiční habsburské monarchie. Před zahájením mírové konference v Paříži předložil britský Foreign Office počátkem ledna 1919 proto další memorandum *Southeastern Europe and the Balkans*, které bylo nakloněno projetu Dunajské konfederace jako prostředku k obnovení bývalé habsburské monarchie v podobě spolupráce Německého Rakouska, Jugoslávie a Československa. Zároveň také jako nástroje proti spojení Německého Rakouska s Německem.¹⁹⁸

Poválečná politika Velké Británie vůči střední a jihovýchodní Evropě se zaměřila především na stabilizaci rozjitřených poměrů v důsledku

¹⁹⁴ Patrick O. COHRS, *The Unfinished Peace after World War I. America, Britain and the Stabilisation of Europe, 1919–1932*, Cambridge 2008, s. 65.

¹⁹⁵ Zsuzsa L. NAGY, *The United States and the Danubian Basin 1919–1939*, Budapest 1975, s. 7–8.

¹⁹⁶ Nick SHEPLEY, *Britain, France and Germany and the Treaty of Versailles: How Allies Built a Flawed Peace*, Andrew 2011, s. 15–16.

¹⁹⁷ Robert HOFFMANN, *The British Military Representative in Vienna, 1919*, *The Slavonic and East European Review*, Vol. LII, No. 127, 1974, s. 254.

¹⁹⁸ Alfred D. LOW, *Die Anschlußbewegung in Österreich und Deutschland, 1918–1919, und die Pariser Friedenskonferenz*, Wien 1975, s. 107.

rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku nástupnických států. Londýn se především snažil zachovat Vídeň jako tradiční centrum finanční, obchodní a dopravní politiky. V souvislosti s tím se snažil o překonávání celních bariér nástupnických států a zejména o nastolení britské kontroly nad plavbou po Dunaji. Přitom se někdy ostře střetával s postupem Paříže a Říma, které se zase snažily vytvořit si v tomto prostoru zejména politickou a vojenskou oporu vlastní velmocenské politiky, k čemuž využívaly také hospodářské vztahy. Britové se přitom orientovali v první řadě na spolupráci s monarchistickými kruhy, konzervativními proudy i monopolistickými finančními a podnikatelskými skupinami proti socializačním tendencím a revolučnímu hnutí. Proto podporovali poražené Maďarsko a Rakousko, kde nacházeli příznivé a mnohdy i přímo příbuzenské kontakty mezi zdejší šlechtou. Proto jim nebylo příliš po chuti demokratické, liberální a sociálně reformní Československo, které po celé poválečné období muselo čelit neustále se opakujícím požadavkům a neúprosnému nátlaku na pravidelné zásobování potravinami a uhlím zbídačeného Rakouska.¹⁹⁹ Při zvažování další budoucnosti střední a jihovýchodní Evropy v lednu a únoru 1919 hodlali Britové čelit vyhraněným náladám na připojení Německého Rakouska k Německu podporou projektu Dunajské konfederace s přímou spoluúčastí Německého Rakouska a Československa, kterou měla stvrdit mírová konference v Paříži.²⁰⁰

Britové ve střední a východní Evropě prosazovali široké finanční a obchodní vztahy bez ohledu na národní bariéry nebo státní hranice jako protiváhu bývalé koncepci německé Mitteleuropy. Současně se snažili zabránit tomu, aby bývalou roli Německa převzala Francie a nestala se místo něho nejsilnější mocností kontinentální Evropy. Přitom v tomto prostoru spatřovali také náhradu za ztracené trhy na území bývalého carského Ruska a zejména usilovali o již zmíněnou kontrolu plavby na strategickém Dunaji. Jejich snaha o stabilizaci, spolupráci a rozvoj zdejších států měla také zabránit šíření

¹⁹⁹ Alena GAJANOVÁ, *Politika Velké Británie v podunajské oblasti po první světové válce*, Československý časopis historický, 12, 1964, č. 6, s. 819–842.

²⁰⁰ Robert HOFFMANN, *The British Military Representative in Vienna, 1919*, *The Slavonic and East European Review*, Vol. LII, No. 127, 1974, s. 257.

bolševismu dále na západ. Za východisko své politiky si vybrali Vídeň jako tradiční politické, finanční a obchodní centrum střední Evropy.²⁰¹

Americká a britská politika se proto všemožně snažily narušovat politické a ekonomické aktivity Francie v podunajském prostoru, avšak jejich snahy úspěšně odrazila také aktivní politika Prahy. Jejím výsledkem bylo vytvoření Malé dohody, tedy spojení Československa, Jugoslávie a Rumunska právě pod záštitou Francie, namířená proti revizionistickým snahám Maďarska a také Německa, jehož poválečnému vzkříšení se zase snažily napomáhat Spojené státy i Velká Británie.²⁰²

Francie měla v tehdejší době dva hlavní politické cíle v Evropě. S pomocí nových „spojenců“ Polska, Československa, Rumunska a Jugoslávie zabránit šíření „bolševismu“ dále na Západ a vytvořit protiváhu vůči Německu, nejprve formou ustavení „Dunajské konfederace“ a po neúspěchu tohoto projektu dvoustrannými spojeneckými a obchodními smlouvami. Zároveň upevnit a případně rozšířit vlastní koloniální panství v Africe, na Středním východě a jihovýchodní Asii. Ve vztahu ke střední Evropě důrazně prosazovala nezávislost poválečného Rakouska, aby se nespojilo s Německem jako hlavním protivníkem Francie v kontinentální Evropě.²⁰³ Francouzská vláda zaslala dne 25. ledna 1919 vrchnímu veliteli spojeneckých vojsk v Orientu generálu Louisi Franchetovi d'Espèrey a vrchnímu veliteli francouzských vojsk v Orientu generálu Paulu de Lobit následující

²⁰¹ Alice TEICHOVÁ, *Versailles and the Expansion of the Bank of England into Central Europe*, in: Norbert Horn – Jürgen Kocka (eds.), *Law and the Formation of the Big Enterprises in the 19th and Early 20th Centuries. Studies in the History of Industrialization in Germany, France, Great Britain and the United States*, Göttingen 1979, s. 366–387.

²⁰² Zsuzsa L. NAGY, *The United States and the Danubian Basin 1919–1939*, Budapest 1975, s. 12.

²⁰³ Petr PROKŠ, *Velmocenské a vojenské cíle Francie za „Veké války“ v letech 1914–1918*, in: Jana ČECHUROVÁ – Pavel ANDRŠ – Luboš VELEK a kolektiv, *Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám*, Praha 2012, s. 227–244; Vojislav G. PAVLOVIĆ, *Les buts de guerre alliés et leur soutien aux nationalités opprimées novembre 1917 – mai 1918*, *Balkanica*, XLII, 2011, s. 49–75; Hélène de LAUZUN, *Portrait de „l'Autrichien“: un plaidoyer pour l'indépendance de l'Autriche chez les publicistes français dans les années trente*, *Études Danubiennes*, XXVIII, 2012, Nu. 1–2, s. 59–71.

instrukce: Spojenci budou okupovat pouze malou část původního Německa kolem Rýna. Naopak okupovat budou velkou část původního Uherska, především území, která mají připadnout nově ustanoveným nebo nově přeměněným státům: Slovensko, Transylvánie (Sedmihradsko), jihoslovanské oblasti (Chorvatsko-Slavonsko a Dalmácie). Přesné hranice těchto států stanoví až mírové smlouvy. Přitom budou hrát významnou roli nacionální vášně mezi různými národnostmi a rasami. Proto zmíněná území musí nejprve okupovat vojska Spojenců na Východě.²⁰⁴ Francouzská vláda současně podle vyjádření premiéra G. Clemenceaua ze dne 24. ledna 1919 počítala s Rumunskem pro vojenské akce v jižním Rusku proti bolševikům. Proto byla připravena vyjít vstříc územním požadavkům Rumunska vůči bývalému Rakousko-Uhersku.²⁰⁵

Poválečné konfедераční plány Paříže měly dvě základní varianty: 1) maximalistická – unie podunajských států Rakousko, Maďarsko, Československo, Jugoslávie a Rumunsko; 2) minimalistická – Polsko, Maďarsko a Rumunsko. Obě koncepce směřovaly proti Německu na jedné straně a proti sovětskému Rusku na straně druhé. V podstatě se snažily původní „srdečnou Dohodu“ nahradit „versailleskou Evropou“. Proti těmto geograficko-ekonomicko-strategickým koncepcím Francie se stavěly především Velká Británie a Itálie, částečně také Spojené státy, které se proti francouzské politice ve střední a jihovýchodní Evropě snažily využít především Rakousko i Maďarsko a potom také Německo.²⁰⁶

V samotné Evropě se jednalo zejména o rozdílný přístup vůči poraženému Německu, když Britové se ostře stavěli proti francouzským ambicím a územním nárokům v Porýní. Mimo Evropu se jednalo především o britsko-francouzské soupeření na Středním východě při „dělení dědictví“ po zaniklé osmanské říši.²⁰⁷ Britové se snažili zabránit tomu, aby místo Německa převzala Francie dominující roli

²⁰⁴ *Documents diplomatiques français sur l'histoire du Bassin des Carpates 1918–1932*. Volume I. Octobre 1918 – Août 1919, Budapest 1993, dok. č. 152, s. 221–223.

²⁰⁵ Tamtéž, dok. č. 151, s. 220–221.

²⁰⁶ Magda ÁDÁM, *The Little Entente and Europe (1920–1929)*, Budapest 1993, s. 49–51.

²⁰⁷ Anthony LENTIN, *Lloyd George, Clemenceau and the exclusive Anglo-French guarantee treaty, 1919. „A disastrous episode“?*, in: Alan Sharp and Glyn Stone (eds.),

nejsilnější mocnosti kontinentální Evropy, proto byli do značné míry, ve spolupráci s Američany, ochotni napomáhat oživení poválečného, samozřejmě však demokratického Německa, aby se opět stalo rovnocenné v „koncertu velmocí“.²⁰⁸ Problém představovalo také bolševické Rusko. Podle nynějších odborných hledisek měly obě mocnosti, Francie a Velká Británie, dostatek prostředků na zničení bolševického panství. Obě velmoci by to rády učinily, ale omezovala je vzájemná rivalita, když se snažily zabránit tomu, aby druhá z nich získala kdekoliv nějakou výhodu. Proto nemohly spolupracovat v politice Spojenců proti sovětskému Rusku, nad kterou převládla anglo-francouzská rivalita.²⁰⁹

Itálie prosazovala vlastní územní nároky v jižním Tyrolsku a na severozápadní části balkánského pobřeží Jadranu, zároveň chtěla pokračovat v koloniální expanzi v severní i východní Africe a také ve východním Středomoří i Malé Asii na úkor rozpadlé osmanské říše.²¹⁰ Italové současně vyjádřili dne 24. ledna 1919 zásadní stanovisko: Politickou osou starého Rakouska, rozprostírajícího se od severozápadu na jihovýchod podél veletoku Dunaje, byla expanze na Balkán. Pro nové Rakousko, což je eufemismus Dunajské konfederace, která se může nazývat „česko-jugoslávská“, bude politická osa probíhat od severovýchodu na jihozápad, od Prahy do Záhřebu, a společným programem bude útok na Jadran, proti tomu nebudou moci Italové nic učinit, jako konstrukci historické a ekonomické nevyhnutelnosti

Anglo-French Relations in the Twentieth Century. Rivalry and Cooperation, London and New York 2002, s. 104–119.

²⁰⁸ Alan SHARP, *Anglo-French relations fom Versailles to Locarno, 1919–1925. The quest for security*, in: Alan Sharp and Glyn Stone (eds.), *Anglo-French Relations in the Twentieth Century. Rivalry and Cooperation*, London and New York 2002, s. 120–138.

²⁰⁹ David WATSON, *Britain, France and the Russian Civil War, 1918–1920*, in: Alan Sharp and Glyn Stone (eds.), *Anglo-French Relations in the Twentieth Century. Rivalry and Cooperation*, London and New York 2002, s. 92.

²¹⁰ H. James BURGWYN, *The legend of the mutilated victory. Italy, the Great War, and the Paris Peace Conference, 1915–1919*, Westport 1993; Marco RIMANELLI, *Italy between Europe and the Mediterranean. Diplomacy and naval strategy from unification to NATO*, New York 1997; Antonio MAUTONE, *Armistizio 1918. Gli utlimi giorni di guerra in Trentino e Tirolo*, Chiari 1999.

a vůle příslušných národů.²¹¹ Italové přitom mohli najít určité společné zájmy s Rakouskem ve vztahu ke Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS, KSHS), zejména při využívání vnitřních nacionalistických svárů „státoprávních národů“ nově zrozené Jugoslávie jako vážného konkurenta na Balkáně.²¹²

Pacifistického programu amerického prezidenta, vyhraněných zájmů jednotlivých mocností a obav podnikatelských kruhů se cílevědomě snažila využít Vídeň pro zájmy Německého Rakouska a následný anšlus k Německu. Německý velvyslanec ve Vídni hrabě B. von Wedel hlásil 8. prosince 1918 do Berlína zprávy „z tajných a dosud spolehlivých zdrojů“ o snahách Londýna a Paříže zabránit připojení Německého Rakouska k Německu a vytvořit „Dunajskou federaci“. Do zmíněné organizace měly patřit Německé Rakousko, Čechy, Polsko, Uhersko a Chorvatsko. Srbsko se tak musí spokojit pouze s Bosnou. Londýn zatím do této kombinace nezatahuje Habsburky, avšak doufá touto cestou v obnovení monarchie. Londýn je překvapen převratem v Německu a velice znepokojen jeho dopadem do vnitřní situace Anglie. Pomýšlí se na zmenšení a tím oslabení Německa, takže program Dunajské federace je za příznivých podmínek možný.²¹³ Podobné úvahy nacházely stoupence v samotném Rakousku, zejména mezi konzervativními přívrženci zaniklé monarchie. Bývalý chargé d'affaires rakousko-uherského vyslanectví ve Švýcarsku a nyní vedoucí úřadu pro likvidaci zmíněného vyslanectví baron Leon de Vaux v rozhovoru s britským chargé d'affaires v Bernu lordem Richardem M. Actonem dne 12. prosince 1918 se vyjádřil odmítavě ke koncepci prozatímní sociálnědemokratické vlády Německého Rakouska a jeho „anšlusu“ s Německem, naopak naznačil možnost o využití dynastie Habsburků pro záchranu budoucnosti střední Evropy.²¹⁴

²¹¹ Alfred D. LOW, *Die Anschlußbewegung in Österreich und Deutschland, 1918–1919, und die Pariser Friedenskonferenz*, Wien 1975, s. 140.

²¹² Sofija BOŽIĆ, *Serbs in Croatia (1918–1929): Between the Myth of „Greater-Serbian Hegemony“ and Social Reality*, Balcanica, XLI, 2010, s. 185–208.

²¹³ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Serie A: 1918–1925. Band I.* 9. november 1918 bis 5. Mai 1919, Göttingen 1982, dok. č. 57, s. 89.

²¹⁴ Dariusz JEZIORNY, *Londyn a spuścizna po monarchii Habsburgów. Sprawa Austrii w koncepcjach i praktyce dyplomatycznej Wielkiej Brytanii (1918–1919)*, Toruń 2002, s. 132.